

Префіксація дієслів в Українській мові

Žunić, Diana

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:138083>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ISTOČNOSLAVENSKE JEZIKE
KATEDRA ZA UKRAJINISTIKU

Diana Žunić

ПРЕФІКСАЦІЯ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Diplomski rad

Mentor: Dr. sc. Oksana Timko-Đitko

Zagreb, rujan, 2018.

Зміст

Вступ	1
Методологія і теоретичні засади.....	3
Методологія	3
Теоретичні засади.....	5
Словотвірний аналіз.....	5
Про префікс	6
Префікс <i>до-</i>	9
Ментальні уявлення дієслів з префіксом <i>до-</i>	10
Синонімічні і антонімічні відношення префіксу <i>до-</i>	12
Префікс <i>до-</i> як один з префіксів наближення	19
Синтаксична структура конструкцій з префіксом <i>до-</i>	20
Префікс <i>пере-</i>	22
Синонімічні і антонімічні відношення префіксу <i>пере-</i>	25
Синтаксична структура конструкцій з префіксом <i>пере-</i>	28
Префікс <i>роз-</i>	34
Синтаксичні структури дієслів з префіксом <i>роз-</i>	39
Висновки	42
Список використаної літератури	44

Prefiksacija glagola u ukrajinskom jeziku

Sažetak

Ovaj diplomski rad ima tri dijela. Prvi dio je analiza prefikasa *do-*, *nepe-* i *poz-* u ukrajinskom jeziku i definiranje njihovog značenja s obzirom na glagol s kojim ulaze u konstrukciju. Drugi dio je opis i analiza sinonimnih i antonimnih odnosa navedena tri prefiksa s ostalim prefiksima u ukrajinskom jeziku. Treći i posljednji dio je analiza sintaktičkih konstrukcija u kojima se nalaze glagoli s prefiksima *do-*, *nepe-* i *poz-* s naglaskom na glagolsko-prijedložne konstrukcije i argumentu strukturu tih glagola. Teoretski okvir ovog diplomskog rada je baziran na konstrukcijskoj gramatici. To podrazumijeva da se konstrukcijom i simboličkim skupom smatra svaka jezična jedinica koja ima formu i značenje te proizlazi iz uporabe. Metodološki pristup analizi prefikasa i rečeničnih konstrukcija u kojima se glagoli s tim prefiksima nalaze je empirijski i uporabno utemeljen. To znači da su sve rečenice preuzete iz Korpusa ukrajinskog jezika i time i posvjedočene.

Ključne riječi: glagolski prefiksi, semantika prefiksa, konstrukcijska gramatika, ukrajinski jezik, sinonimija i antonimija prefikasa

Verb prefixation in Ukrainian language

Abstract

The aim of this master thesis is threefold. First, I will analyze prefixes *do-*, *nepe-*, *poz-* in Ukrainian language and define their meaning they convey with different groups of verbs. Furthermore, I will describe and analyze synonymic and antonymic relations which these prefixes have with other prefixes. Lastly, syntactic structures of the verbs with these prefixes will be analyzed, specifically prepositional constructions and argument structures. The theoretical background of this thesis is Construction Grammar which means that every language unit with form and meaning will be treated as a construction, in other words, as a symbolic unit. As for the methodology, the thesis has an empirical and usage-based approach to language analysis. The sentences are all from Corpora of Ukrainian Language.

Key words: verb prefixation, semantics of prefixes, Construction Grammar, Ukrainian language, synonymy and antonymy of prefixes

Вступ

У цій дипломній роботі йдеться про дієслівні префікси української мови як семантичні одинці мови, які мають вплив на значення дієслова, але далі вони впливають і на синтаксичну конструкцію, в якій префіксоване дієслово знаходиться. Для аналізу були обрані префікси *до-*, *пере-* і *роз-*. В цьому короткому вступі ми пояснимо структуру дипломної роботи, причини вибору теми та висновки, які плануємо отримати.

Тема дієслівної префіксації в слов'янських мовах дуже актуальна, але й досі залишається багато таких явищ, які потребують додаткового дослідження. Префікси, оскільки розглядалися перш за все як морфологічні одиниці мови, були довго позбавлені уваги у синтаксичному аналізі. В останні роки багато дослідників звертають увагу на важливість ролі морфологічних одиниць в семантичній структурі кореневих лексем, з якими вони сполучуються, і семантичний аспект синтаксичних структур. Приклади таких нещодавніх досліджень: *Morpheme Semantics: A Dividing Line in Morphological Theory* (Francoisa Nemo, 2016) та *Affixation in semantic space: Modeling morpheme meanings with compositional distributional semantics* (Marelli M, Baroni M, 2015), де вказується на проблему значеннєвого поєднання морфем в комп'ютерному моделюванні мови.

Важливість дієслівних префіксів є, можливо, однією з найважливіших проблем у межах проблематики значення морфологічних одиниць, тому що, з вербоцентричної точки зору, дієслово керує іншими одиницями речення. Дієслівні префікси різними способами впливають на семантичну структуру дієслова, а потім і на синтаксичну конструкцію, в якій префіксоване дієслово знаходиться. Мета цієї дипломної роботи — через опис значень дієслівних префіксів показати як вони своїм значенням впливають на значення дієслова і в яких синтаксичних конструкціях префіксовані дієслова знаходяться.

Коли маємо на увазі префіксовані дієслова в синтаксичних конструкціях, зосереджуємось перш за все на прийменникових конструкціях, або, точніше, дієслівно-прийменникових конструкціях. Однією з причин чому розділи про синтаксичні конструкції є важливою частиною цієї дипломної роботи, є те, що певні прийменники приходять паралельно з певними префіксами, а найважливішим є те, що значення,

якого префікс надає дієслову, також має вплив на вибір прийменника, який виживатиметься в конструкції з ним. Таке відношення значення дієслів під впливом префіксів яскраво говорить не тільки про дієслівно-прийменникові конструкції, а і про префіксально-прийменникові конструкції. Нашим завданням також буде вказати на такі відношення.

Для теоретичних засад ми обрали граматику конструкцій через те, як власне поняття конструкції описане у цій мовознавчій теорії. Конструкція там розуміється як символічна одиниця, яка має свою форму та значення. Також вона походить з використання, що підтримують емпіричні підходи до аналізу мови. Отже, конструкцією є кожна одиниця мови, яка має форму і значення та яка використовується в мові. Конструкцією є і префікс, який далі бере участь у дієслівному словотворі, тоді дієслово в свою стає складнішою конструкцією. Далі комбінуванням лексичних і морфологічних одиниць мови утворюються складніші конструкції - похідні одиниці, словосполучення та речення. Таким чином можна розглядати вступ у відношення простіших конструкцій, які комбінуванням утворюють складніші конструкції, і аналізувати семантичні процеси, які розвиваються між ними.

В аналіз оточення префіксованого дієслова додані прямі і непрямі додатки, з якими він вступає у відношення. Це приводить нас до другої причини чому синтаксичні конструкції є важливим розділом цієї дипломної роботи. Під час навчання слов'янських мов префіксація дієслів — незаперечна складова мовного знання, яку потрібно засвоїти учням. Аргументна структура таких дієслів — це те, що дає дієслову функціональність в реченні. Отже, при використанні слов'янських мов, це незаперечна частина для розуміння сказаного. Тож ми вважаємо важливим включити в огляд синтаксичної структури префіксованих дієслів також і його додатки для кращого розуміння використання такого дієслова в контексті.

Далі, першим кроком був опис значень префіксів, що в свою чергу став основою для подальшого опису синтаксичних конструкцій, в яких знаходяться префіксовані дієслова. Тут ми звернули увагу на теми полісемії префіксу і різних значень, які відображають префікси з різними дієсловами, так само як це роблять лексеми в різних синтаксичних і синтагматичних конструкціях. Семантична структура префіксів є як правило полісемічною, тож спроба визначення їх значень в різних контекстах (контекстом тут буде дієслово) стане важливим кроком в описі префіксів як семантичних одиниць. Якщо вже ми порівняли полісемію префіксів з полісемією

лексем, таку саму паралель можемо провести і в плані синонімічних й антонімічних відношень префіксів. Синонімічні та антонімічні відношення префіксів стосуються подібності або відмінності значень, які префікси надають дієсловам, і самих значень префіксів та аналізуються зважаючи на дієслово (так само як і значення лексеми аналізується в його контексті — реченні). Це важливо з тієї причини, що ми здійснюємо повний аналіз значення префіксів не лише на синтагматичному, а й на парадигматичному рівні.

Через обмеження в обсязі роботи для аналізу обрані три префікси: префікс *до-*, префікс *пере-* і префікс *роз-*. Префікси аналізуємо за принципом який ми вже описали. Інші префікси включені в роботу крізь синонімічні і антонімічні відношення, з чого можна помітити деякі значення цих префіксів. Звичайно, семантична структура цих префіксів не однаковою мірою детально оброблена та не всі їхні значення включені до роботи.

Наступним критерієм вибору цих трьох префіксів став принцип їх просторового значення. А саме, кожен з префіксів надає дієсловам різну можливість «руху» через простір: префікс *до-* — до кінця, префікс *пере-* — рух від точки А до точки Б, або, через простір, префікс *роз-* — рух в різні боки. Просторові відношення стали важливою частиною цієї роботи, тому що значення, яке префікси надають дієсловам, іноді можуть субстантивувати локативні конструкції в реченні¹.

Стосовно структури дипломної роботи, у роботі ми перше пояснимо методологію і теоретичні засади, а потім — наш підхід до префіксу. Аналіз префіксів проведемо рядом від аналізу їх значень стосовно синонімічних і антонімічних відношень до синтаксичної структури дієслів с цим префіксом. Розділи роботи груповані за самими префіксами та у кожному з них проведений окремий аналіз.

Методологія і теоретичні засади

Методологія

¹ Галаур С. П. (2008), *Явище префіксально-прийменникової кореляції: історія вивчення та перспективи дослідження*, Наукові записки. Серія “Філологічна”, УДК 81’366

У цьому розділі мова піде про методологію цієї дипломної роботи, метою якої є описати префікси дієслів української мови. Будуть розглянуті джерела прикладів речень і дефініцій, використаних в цій дипломній роботі, пояснені теорії і думки, на основі яких префікси аналізуються.

Усі приклади речення взяті з корпусу текстів української мови². Корпус створювався протягом 2003-2018 років, його обсяг складає 105 мільйонів одиниць. Корпус української мови має шість зон пошуку. Зони пошуку — тексти з різних дискурсів: законодавчі тексти, наукові тексти, поетична мова, публіцистика, фольклорні тексти, художня проза. Кількість слововживань по зонах пошуку наступна:

законодавчі тексти — 1 581 090 слововживань

наукові тексти — 8 712 314 слововживань

поетична мова — 799 488 слововживань

публіцистика — 40 681 393 слововживання

фольклорні тексти — 86 434 слововживання

художня проза — 53 953 337 слововживань

Пошук за словом в корпусі української мови доступний у двох режимах: лексема, тоді слово шукатиметься в усіх граматичних формах, і словоформа, в такому разі шукатиметься лише задана форма слова. Для потреб дипломної роботи ми використовували перший режим пошуку — пошук лексеми. Приклади речень, що використовуються в дипломній роботі, були взяті з усіх шести дискурсів, з метою віднайдення дієслова у більшій кількості вживань.

Визначення дієслів взяті зі «Словника української мови» (або СУМ-11)³. Спершу ми вивчали значення, в яких вживаються дієслова. Наступним кроком був пошук дієслів у корпусі з метою знайти конкретну реалізацію значень цих дієслів. Важливо пам'ятати, що не завжди вдається віднайти приклади речень, які б ілюстрували всі відтінки значень. Не всі значення вдається знайти, ймовірно, тому, що в корпусі маємо небагато прикладів із розмовної мови.

² Корпус текстів української мови: © 2003-2018 MOVA.info; <http://www.mova.info/corpus.aspx>

³ Словник української мови (СУМ-11): <http://sum.in.ua/>

Антонімічні і синонімічні відношення між лексемами та префіксами, які ми розглядаємо у цій роботі, базовані на дефініціях із того ж словника (СУМ-11). Дефініції використовувані для інтерпретації відношення префіксів та дієслів.

Теоретичні засади

Теоретичною основою дипломної роботи було обрано дієслівні префікси, до того ж не тільки їх граматичні, а й семантичні показники. Це можна довести при розгляді різнокореневих дієслів з однаковими префіксами. В їхній лексико-семантичній структурі можемо знайти однакові відтінки значень, які приходять із семантичної структури префіксу. Семантична структура префіксів загалом полісемічна. Це означає, що ми розглядатимемо різні групи дієслів і яке значення префіксу в них зображено.

Далі розглянемо ментальні уявлення префіксів. Спосіб використання префіксів говорить про те, як мовці певної мови розуміють цей префікс. Контекст, у якому деякі префікси можуть використовуватися з дієсловом, говорить про усвідомлення значення префіксу мовцями.

Префікси мають значення та тому мають і семантичні відношення між собою. Антонімію і синонімію префіксів можна помітити при розгляді подібних або протилежних значень дієслів. Отже, можемо говорити про однокореневу антонімію і синонімію дієслів. У випадку однокореневої антонімії і синонімії, префікс — той елемент, що створює ці семантичні відношення. Тому тут значення префіксу перебуває у антонімічних або синонімічних відношеннях.

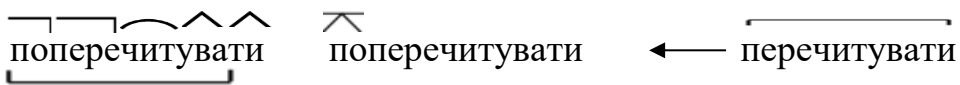
Походження префіксів також має вплив на їх значення. Префікси слов'янських мов за погодженням – прийменники. Ми розглянемо як значення прийменників співвідноситься зі значенням префіксів.

Щоб пояснити роль словотвірного процесу розглянемо префіксальний спосіб творення дієслів з точки зору морфології.

Словотвірний аналіз

У цьому короткому розділі розглянемо засоби словотвору, зосереджуючись на префіксальному і префіксально-суфіксальному способі творення слів.

Морфемний і словотвірний аналізи дають різні дані. У морфемному аналізі ми виділяємо різні типи морфем. З іншого боку, коли говоримо про словотвірний аналіз, ми зосереджуємось на твірній основі слова. Нас тут цікавить словотвірний аналіз слова. Щоб було легше уявити різницю між цими видами аналізу, подивімося на наступний приклад морфемного і словотвірного аналізу дієслова *поперечитувати*⁴.

З прикладу можна помітити, що словотвірний спосіб аналізу починає від доданої морфемі до твірної основи. Так, на приклад, дієслово *поперечитувати* утворене префіксальним способом, бо його твірною основою є дієслово *перечитувати*. Отже, до дієслова *перечитувати* додано префікс *по-*.

У цьому контексті маємо питання суфіксально-префіксального словотворення. Префіксально-суфіксальний спосіб словотворення — одночасне приєднання суфіксу і префіксу до твірної основи. Не кожне слово, що має і префікс, і суфікс, утворюється за допомогою префіксально-суфіксального способу. Отже, додавання префіксу і суфіксу має відбуватися одночасно. Прикладом префіксально-суфіксального способу дієслова може бути префіксоване дієслово недоконаного виду, коли його доконаний відповідник не існує. Це, наприклад, дієслово *видзенькувати* одночасно утворене префіксом *ви-* і суфіксом *-ува-* (*видзенькати** не існує).

Про префікс

Українська мова, як і інші слов'янські мови, з точки зору морфологічної типології є флективна мова. Це значить, що її морфологічні процеси базуються на

⁴ Рожок, І.Л., Гарбовська Л.Г.; *Словотвір у запитаннях і відповідях, Навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів*, http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/45423/ (19ого січня 2015)

афіксації. Один з способів афіксації — префіксація. Ця дипломна робота зосереджується на префіксах дієслів.

Ми розпочнемо з дефініції префіксу. Отже, нам потрібно розглянути різні погляди на префікс і визначитися, як саме в цій дипломній роботі ми розглядатимемо префікс. Перше визначення, яке ми розглянемо таке:

«Префікс (лат. *praefixus*, від *prae* – спедеду та *fixus* – прикріплений, приросток) — афікс, розташований перед коренем або іншим префіксом, що приєднується до всього слова і виконує словотвірну, і/або граматичну функцію.»⁵

З поданої дефініції ми маємо інформацію про: а) спосіб прикріплення префіксів до мовних одиниць; б) функцію, яку виконують префікси — словотвірну і граматичну. Тут можна зауважити деякі проблемні моменти. Визначення може здаватися неповним, оскільки включає в себе лише словотвірну і граматичну функцію префіксів. Однак, префікси також є і значеннєвими одиницями, які певною мірою беруть участь у побудові значень дієслів, тобто беруть участь у семантичних процесах, які відбуваються у мові. Наприклад:

1. Ловити
2. Переловити

Значення цих двох дієслів не зовсім однакове. Перше дієслово (непрефіксоване) *ловити* має значення «хапати що-небудь на льоту», а друге дієслово (префіксоване) *переловити* — «затримувати, ловити всіх або багатьох». З дефініцією помітно, що значення цих дієслів відрізняються одне від одного. Перше дієслово не має того відтінку значення, який має друге, а це — «поширення дії на всі об'єкти» або, як це сказано в дефініції, «на все або багатьох». Отже, це квантитативний елемент значення, якого дієслово *ловити* в собі не має.

Коли ми розглянемо ці два дієслова з точки зору словотвору, у них відмінний лише один елемент — префікс. Тому можемо стверджувати, що префікс у мові також виконує значеннєву функцію.

Таке значення префіксу — основа цієї дипломної роботи.

⁵ Ванівська, О. (2009), Роль префіксів в утворенні видових пар, Іноземна філологія, вин. 121

Ми розглянемо дієслівні префікси як одиниці мови, які виконують словотвірну, граматичну і семантичну функції.

Далі потрібно буде дослідити їхню граматичну функцію. Тобто вживання префіксів з іншими одиницями мови. Тут поговоримо про лексеми, синтаксичні одиниці тощо. Іншими словами, про префікс в його вживанні. У відношенні з ними, яке значення утворюють інші одиниці мови? Яке значення має префікс, прикріплений до різних дієслів? З цих питань виходить наша мета: абстрагувати значення, які префікси виражають у комбінації з різними дієсловами.

Такий погляд на морфологічні одиниці походить з граматики конструкцій (або конструкційної граматики), в якій морфологічні одиниці вважаються комплексними символічними одиницями.

Перш за все пояснімо поняття конструкції як такої. Конструкція — одиниця, яка спирається на вживання в мові. З частим вживанням певної одиниці в мові ми приходимо до конструкції, яка потім займає своє місце в мові. Конструкція — неподільна символічна структура. Символічні структури складають фонологічні, морфологічні, синтаксичні, семантичні, прагматичні, а також дискурсно-функціональні одиниці.⁶ Конструкції можуть перебувати у взаємних відношеннях. Наприклад, *перелови-ти* ми можемо поділити на кілька одиниць, які творять собою конструкцію *переловити*. Далі дієслово *переловити* може вступити у зв'язок з іншими конструкціями, в результаті чого буде створена нова складніша конструкція. Визнаючи існування конструкції ми втрачаємо граматичні правила у традиційному їх розумінні, натомість ми отримуємо конструкції, закріплені у вживанні, сформовані одиницями мови, відбитими саме в такому вигляді, в якому вони функціонують у мові.

Отже, морфема бере участь в утворенні інших конструкцій. Вона має свою форму, фонологічну та семантичну структуру. Префіксоване дієслово також є конструкцією. Це друга дефініція префіксу як морфеми, яка, згідно з першим визначенням, «розташована перед коренем або іншим префіксом», приєднується до них і творить конструкцію з ними. Тож це і є наш погляд на префікс, якого ми дотримуємось в цій дипломній роботі.

⁶ Croft, William (2001) *Radical Construction Grammar*, Oxford: Oxford University Press

Префікс *до-*

Мета розділу — описати різні значення префіксу *до-*. Потрібно брати до уваги і значення дієслова, з яким префікс сполучений. Тобто контекстом префіксу *до-* є саме дієслово, семантичні відтінки якого мають вплив на значення префіксу, і навпаки. Антонімічні й синонімічні відношення префіксу *до-* з іншими префіксами, що можуть сполучатися з тим самим дієсловом, також додано до розділу.

Перше значення префіксу *до-* — «привести дію до кінця» або «довершити дію до кінця». Наприклад, це дієслова *договорити, дочитати, довершувати, доїдати* та ін. Варто зазначити, що вид дієслова не обов'язково передає семантику завершеності дії. Префікс *до-* як в хорватській, так і в українській мовах має значення закінчення дії, але в обох мовах дієслова, які приймають префікс *до-*, можуть бути dokonаного і недоконаного виду. Тож дієслова з префіксом *до-*, залежно від того, дієслова це dokonаного чи недоконаного виду, можуть мати значення «дія, приведена до кінця» або «дія, що приводиться до кінця».

Друге значення префіксу *до-* — «додати до чого-небудь певну кількість чогось». У комбінації з дієсловами *додати, докупити, досолити* тощо префікс *до-* виражає значення додавання певної кількості чого-небудь. Тому як приклад дієслова з типовим значенням можемо взяти дієслово *додати*, оскільки його значення більш загальне у порівнянні зі значеннями дієслів *докупити* і *досолити*. Наприклад, значення дієслова *досолити* можна визначити як «додати солі». Дієслово *солити* більш уточнює що саме додається, в цьому випадку *сіль*.

Третє значення префіксу *до-* належить до лексико-семантичної категорії локалізації і руху. Тобто таке значення реалізується з дієсловами, що мають значення певного руху у просторі. Це, наприклад, дієслова *доїхати, долетіти, добігатися, доїздитися* тощо. Рух у цих дієсловах спрямований до кінцевої точки.

Четверте значення префіксу *до-* — «робити що-небудь до певної межі». Таке значення цього префіксу можемо знайти в дієсловах *доводити, дописати, дофарбувати* та ін. Це значення інакше може пояснюватися як «закінчити дію до певної межі».

П'яте значення, яке префікс *до-* дає дієсловам, — це напрямок руху. Це загалом стосується дієслова руху. Тут можливі такі значення префіксу *до-*: значення «кінцевої

точки руху», напрямок руху «уперед», наголос руху «до кінця». Протилежним за значенням прикладом такого руху є префікс *від-*. Отже, префікси *від-до* — антонімічні відповідники.

З деякими дієсловами префікс *до-* вживається і в значенні «додати до чого-небудь кількість чогось», і в значенні «дія, приведена до кінця». Ілюстрацією такого випадку може бути дієслово *дописати*. Розгляньмо дефініції цього дієслова:

Дописати

1. *Закінчити писати; писати до якої-небудь межі.*

2. *Писати додатково до чого-небудь; додавати до написаного раніше.*

З визначень дієслова *дописати* можна помітити що перше зображає значення префіксу *до-* як «дія, приведена до кінця», а друге — значення «додати до чого-небудь кількість чогось». Отже, перше значення дієслова *дописати* — «писати до кінця», а друге — «до вже написаного додати ще тексту».

Ментальні уявлення дієслів з префіксом *до-*

Ментальні уявлення префіксованих дієслів відрізнятимуться від ментальних уявлення тих самих дієслів (утворених від того ж кореня) без префіксу. Це можна помітити на прикладах вживання таких дієслів у контексті. Семантична структура дієслова під впливом префіксу отримує нові аспекти значення. Інакше кажучи, дія уточняється і детальніше виписана.

Прикладом цього можуть бути дієслова *малювати* і *домалювати*:

Малювати

1. *Зображувати кого-, що-небудь на площині олівцем, пером, фарбами тощо.*
2. *Те саме, що фарбувати.*
3. *Зображувати словами; описувати.*
4. *Викликати в уяві, свідомості певні образи, картини.*

Домалювати

1. **Закінчити** малювати; малювати до певної межі.
2. **Довершити** зображення кого-, чого-небудь (про образ, портрет і т. ін.).
3. Уявити, домислити що-небудь.
4. Дати можливість уявити, домислити що-небудь.

Відмінності в дефініціях цих двох дієслів говорять про те, що ментальне уявлення дієслова *малювати* утворює в загальному дія малювання без значення початку або кінця, а (з іншого боку) ментальне уявлення дієслова *домалювати* утворить значення кінця дії як диференціальний відтінок значення. Це можна побачити і з самих дієслів, використаних в дефініції дієслова *домалювати*: *закінчити* і *довершити*. Таким чином змінюється і застосування цих дієслів. Розгляньмо таке використання дієслова *домалювати* і одне гіпотетичне використання цього дієслова.

Вона малювала цілий день.

*Вона домалювала цілий день.

Важливою у цьому прикладі перш за все є обставина часу «цілий день». У цьому контексті «цілий день» означає процес в межах одного темпорального інтервалу без визначеного початку і кінця. Тут важливим поняттям є процес. З префіксом *до-* дієслово *малювати* стає доконаним, незалежно від того, чи відбудеться суфіксально-префіксальний процес з суфіксом *-ву-* і префіксом *до-*. Результатом цього процесу стосовно дієслова *малювати* буде дієслово *домальовувати*, результатом тільки префіксального способу є дієслово доконаного виду *домалювати*. Таким чином префікс *до-* має вплив на вид дієслова, змінюючи його з недоконаного на доконаний.

Як ми зазначали раніше, дієслова недоконаного виду мають наголос на процесі. Дієслова *малювати* і *домалювати* не можна використовувати в однаковому контексті, оскільки префікс *до-* змінює вид і значення дієслова. Тут префікс *до-* своїм значенням «закінчення дії» мав вплив і на вид, і на значення дієслова. Отже, після префіксації семантична структура дієслова *малювати* отримує нове значення — закінчення дії (*домалювати*). Оскільки дієслово *домалювати* не містить в собі процесуальної семантики, воно не може використовуватися у контексті з обставиною часу «цілий день», яка ставить процес дії в конкретні темпоральні межі.

Зважаючи на це можливо говорити про різні ментальні уявлення дієслів *малювати* і *домалювати*, а також про ментальне уявлення префіксу *до-*. Відмінне використання дієслова *домалювати* є наслідком існування іншого ментального уявлення, ніж у дієслова *малювати*. Тут важливо пам'ятати, що *домалювати* в своїй семантичній структурі має значення кінця дії. Такі ментальні уявлення префіксу *до-* найлегше помітити в дієсловах руху. Наприклад, *доходити*, *долетіти*. В цій ментальній репрезентації рух має кінцевий пункт або пункт призначення.

Стосовно опозиції доконаність-недоконаність виду дієслово *домалювати* є доконаним, але також має свій недоконаний відповідник *домальовувати*.

Домальовувати, недок.,

1. Закінчувати малювати; малювати до певної межі.
2. Довершувати зображення кого-, чого-небудь (про образ, портрет і т. Ін)
3. перен. Уявляти, домислювати що-небудь.
4. Давати можливість уявляти, домислювати що-небудь.

У цьому випадку замість значення закінченої дії маємо значення «приведення дії до кінця». Відтінок значення «кінець руху, кінець дії» префіксу *до-*, який раніше можна було помітити в дієсловах руху, тут можемо помітити і в дієслові недоконаного виду. Цей відтінок значення у дієслова недоконаного виду домальовувати з'являється завдяки префіксу *до-*. Це відбувається тому, що дієслова недоконаного виду мають відтінок значення «процес дії», а в комбінації з префіксом *до-* вони отримують значення того, що цей процес приводиться до кінця. Це значення загалом утворюється і суфіксальним і префіксальним способом. Суфікс *-ва-*, який утворює недоконаний вид, дає значення процесу, а префікс *до-* дає значення кінця дії. Результатом цієї комбінації є така дефініція дієслова *домальовувати*.

Синонімічні і антонімічні відношення префіксу *до-*

Далі ми розглянемо питання синонімічних і антонімічних відношень префіксу *до-*.

По-перше, синонімічні відношення префікса *до-*. Префікс *до-* в комбінації з деякими дієсловами утворює значення, схоже на значення цього ж дієслова,

утворюваного з деякими іншими префіксами. Це перш за все стосується спільнокореневих дієслів з іншими префіксами. Також варто наголосити, що деякі з цих дієслів мають більше значень. Далі в таблицях ми опрацюємо тільки ті значення, які перебувають у синонімічних відношеннях одне з одним.

Першим прикладом синонімічних відношень з префіксом *до-* є префікс *при-*. На прикладі наступних дієслів і їх дефініцій можемо помітити ці синонімічні відношення:

<p>Приїхати <i>Прибувати куди-небудь якимсь транспортом</i></p>	<p>Доїхати <i>Їдучи, добиратися до чого-небудь; під'їжджати; приїжджати</i></p>
--	--

<p>Прилетіти <i>Прибувати літаком</i></p>	<p>Долетіти <i>Летячи, досягати чого-небудь, якого-небудь місця</i></p>
--	--

<p>Приходити <i>Їдучи, з'являтися десь, у когось; прибувати куди-небудь, до когось пішки.</i></p>	<p>Доходити <i>Їдучи в певному напрямку, досягати якого-небудь місця.</i></p>
--	--

<p>Привести</p> <ol style="list-style-type: none"> <i>Супроводжуючи, вказуючи шлях і т. ін., допомагати або примушувати йти з собою куди-небудь.</i> <i>Доводити до якого-небудь стану, надавати якогось вигляду</i> 	<p>Довести</p> <ol style="list-style-type: none"> <i>Ведучи, доставляти кого-небудь до певного місця; супроводити.</i> <i>Змушувати кого-небудь прийнятися певними почуттями, переживаннями і т. ін.</i>
--	--

Дієслова *приїхати* – *доїхати*, *прилетіти* – *долетіти*, *приходити* – *доходити*, *привести* – *довести* мають однаковий корінь, але інший префікс. Незважаючи на це, ці

дієслова — синоніми. Те саме стосується усіх дієслів руху. Рух, виписаний у всіх дієсловах, має один відтінок значення однаковий: рух іде до однієї точки. Це значення вживається і в дієсловах з префіксом *при-*, і з префіксом *до-*. Також це можна помітити з словосполученнях використаних в дефініціях: «доставляти до», «прибувати куди-небудь, до когось пішки», «добиратися до чого-небудь». Варто зазначити, що прийменник *до*, який також має значення напрямку до кінцевої точки, часто використовується в цих визначеннях.

<p>Принести <i>Несучи кого-, що-небудь, доставляти кудись.</i></p>	<p>Донести <i>Несучи, доставляти кого-, що-небудь кудись.</i></p>
---	--

Дієслова *принести* і *донести* також мають однаковий корінь, але інший префікс. Ці дієслова мають тотожне значення, що в свою чергу говорить про однакове значення, яке префікси *при-* і *до-* дають цим дієсловам. Це значення — «доставляти кого, що-небудь». В обох дефініціях використовується дієслово з префіксом *до-*. Це також означає, що в контексті цього дієслова, префікси *до-* і *під-* стоять в синонімічному відношенні.

Далі ми розглянемо відношення префіксів *до-* і *при-* в дієсловах зі значенням «додати кількість».

<p>Прикласти <i>Кладучи, додати що-небудь до чогось.</i></p>	<p>Докласти <i>Класти на додаток до чого-небудь, додати, приєднати що-небудь до чогось; добавляти.</i></p>
---	---

<p>Приписати <i>Додати до написаного; дописувати.</i></p>	<p>Дописати <i>1. Закінчувати писати; писати до якої-небудь межі.</i> <i>2. Писати додатково до чого-небудь; додати до написаного раніш.</i></p>
--	---

З поданої вище таблиці можна зауважити, що у всіх визначеннях присутнє дієслово «додати». Воно відзеркалює значення «додати кількість чого-небудь». У прикладі з дієсловами *приписати* – *дописати* можемо помітити, що тут префікс *при-* носить тільки одне зі значень префіксу *до-*. Дієслово *писати* з префіксом *при-* має значення «додати до написаного», але не має значення «закінчити писати». Префікс *до-* надає обох значень дієслову *писати*, та префікс *при-* — лише одне. Аналогічний випадок можемо побачити, коли порівнюємо значення дієслів *присолити* і *досолити*.

<p>Присолити <i>Додавати в страву трохи солі</i></p>	<p>Досолити <i>Закінчувати солити що-небудь; // Додатково солити що-небудь.</i></p>
--	---

Далі опрацюємо префікс *до-* в його синонімічних відношеннях з префіксом *з-/за-*. В наступних таблицях розглянемо порівнювані визначення однокореневих дієслів, але з різними префіксами: один приклад з префіксом *до-*, а інший — з префіксом *за-*.

<p>Докінчити <i>Доводити почате до кінця; закінчувати</i></p>	<p>Закінчити <i>Доводити що-небудь до кінця, до завершення; кінчати</i></p>
---	---

<p>Досолити <i>Додатково солити що-небудь.</i></p>	<p>Засолити <i>Збільшувати вміст мінеральних солей у ґрунтах</i></p>
--	--

<p>Довершити <i>Доводити що-небудь до кінця, закінчувати; завершувати</i></p>	<p>Завершити <i>Доводити виконання, здійснення чого-небудь до остаточного кінця, закінчення; закінчувати.</i></p>
---	---

Синонімічні відношення префіксів *до-* і *за-* базуються на значеннях «привести дію до кінця» і «додати кількість чого-небудь». Префікси *до-* і *за-* дієсловам *докінчити* – *закінчити* і *довершити* - *завершити* надають значення «дія, доведена до кінця», а в

дієсловах *досолити* – *засолити* надають значення «додати кількість чого-небудь». Тут також важливо пам'ятати, що значення *досолити* і *засолити* не вживаються в однаковому контексті. *Засолити* вживається тоді, коли мова йде про мінеральні солі, найчастіше у наукових текстах. *Досолити* відноситься до кухонної солі і тому частіше використовується в контекстах із повсякденного життя. Тож можемо зробити висновок, що хоча у їх дефініціях присутній однаковий відтінок значення «додати кількість чого/небудь», ці два дієслова не є взаємо замінюваними у всіх контекстах. З іншого боку, дієслова *засолити* має одне специфічне значення яке вживається в контекстах щоденного життя. У цьому випадку це значення частково відповідає значенню дієслова *досолити* — «додати кухонну сіль куди-небудь». Приклад такого вживання дієслова *засолити*: «засолити огірки або помідори в банці на зиму».

Інші префікси теж можуть утворювати значення, подібні до тих, що утворює префікс *до-*. Значення «дія, приведена до кінця» у наступних прикладах може утворити префікс *на-*.

Дописати	Написати
<i>Закінчити писати; писати до якої-небудь межі.</i>	<i>Док. до писати</i>

Перший приклад — дієслова *дописати* – *писати*. У цьому прикладі помітна одна важлива особливість префіксу *до-*. Ця особливість полягає в його значенні «дія, приведена до кінця» і вид дієслів *дописати* і *написати*. Обидва дієслова доконаного виду, проте дієслово *написати* має лише доконаний вид (дієслово **написувати* не існує). Натомість дієслово *дописати* має свій недоконаний відповідник *дописувати*. На основі цього можна помітити, що префікс *до-* надає відтінку значення «дія приведена до кінця», але не має впливу на вид дієслова.

З іншого боку префікс *на-* носить значення «закінченість дії» в комбінації з деякими дієсловами і також змінює вид дієслова. У випадку з дієсловом *написати* значення «закінченість дії» з'являється зі зміною його виду, тобто сам префікс *на-* є маркером доконаного виду дієслова *писати*. Це не єдине значення префіксу *на-*, але саме в цьому значенні він має можливість змінювати вид дієслова. Префікс *до-* такої можливості не має, хоч і носить значення «дія, приведена до кінця».

Тут варто звернути увагу на різницю у визначеннях цих двох префіксів. «Закінченість дії» і «дія, приведена до кінця» мають різні відтінки значення. Це значення, що носить вид дієслова, не завжди однакове, як і значення, яке є результатом комбінації префікса з коренем дієслова. Ця різниця, можливо, буде в абсолютній закінченості дії у випадку дефініції «закінченість дії» і значенні будь-якого кінцевого пункту якщо дефініція «дія, приведена до кінця».

Подібний випадок маємо і з дієсловами *додрукувати* і *надрукувати*:

<p>Додрукувати</p> <p><i>Друкувати до кінця; друкувати до певної межі.</i></p>	<p>Надрукувати</p> <p><i>Док. до друкувати</i></p>
--	--

Далі розглянемо приклади антонімічних відношень з префіксом *до-*. Це приклади з префіксами *від-* і *ви-*. У прикладах в таблиці, поданій нижче, можна розглянути дефініції дієслів з цими префіксами та порівняти їх.

<p>Висипати</p> <p>1. <i>Сиплячи, викидати, видаляти що-небудь з чогось або вкидати, поміщати кудись.</i></p> <p>2. <i>Виливати з однієї посудини в іншу рідку страву.</i></p>	<p>Досипати</p> <p><i>Насипаючи, добавляти.</i></p>
--	---

У прикладі з дієсловами *висипати* і *досипати* різниця полягає в тому, що *висипати* наголошує дію «викидання з чогось», а *досипати* має наголос на «додавання чого-небудь у щось/кудись». Отже, різниця у «викиданні кількості від чого-небудь» у випадку дієслова *висипати* і «додаванні кількості» у випадку дієслова *досипати*.

Далі розглянемо антонімічні відношення в дієсловах руху.

<p>Відходити</p> <p><i>від кого — чого і без додатка. Іти в певному напрямі; віддалятися</i></p>	<p>Доходити</p> <p><i>Ідучи в певному напрямку, досягати якого-небудь місця..</i></p>
--	---

На прикладах дієслів *відходити* і *доходити* можна помітити різницю в напрямку руху. Як сказано на початку цього розділу, *від-до* — антонімічні відповідники. Це можна помітити і у визначеннях цих двох дієслів. *Відходити* має наголос на «від кого іти», а *доходити* має наголос на «до якого-небудь місця».

В деяких випадках ті самі префікси можуть надати дієсловам і антонімічних, і синонімічних значень.

Відводити	Доводити
1. <i>Супроводжуючи, доставляти кого-небудь кудись.</i>	1. <i>Ведучи, доставляти кого-небудь до певного місця; супроводити</i>
2. <i>Вести з собою когось на певну відстань від кого-, чого-небудь</i>	2. <i>Роблячи що-небудь, досягати певної межі.</i>

Варто звернути увагу на те, що одна з дефініцій дієслова *відводити* (1) подібна однієї з дефініцій дієслова *доводити* (1):

Відводити — *супроводжуючи, доставляти кого-небудь кудись.*

Доводити — *ведучи, доставляти кого-небудь до певного місця; супроводити.*

Незначні відмінності можемо спостерігати в одному з відтінків значення. Це наголос на «до певного місця» в дефініції дієслова *доводити*. Це відзеркалює значення префіксу *до-* «до кінцевої точки». З іншого боку обидві дефініції мають дієслово з префіксом *до-* — «*доставляти*», що в свою чергу говорить про те, що обидва дієслова у своїй семантичній структурі мають значення «до кінцевої точки». У визначенні дієслова *доводити* таке значення бачимо тільки з обставиною місця «до певного місця».

Антонімічний відтінок значення в цих дефініціях:

Відводити — *вести з собою когось на певну відстань від кого-, чого-небудь.*

Доводити — *ведучи, доставляти кого-небудь до певного місця; супроводити.*

З цих визначень можна помітити, що дієслово *відводити* має наголос на «віддалятися від чого-небудь/кого-небудь» або наголос на «віддалятися від початкової точки». Натомість, дієслово *доводити* має наголос на кінцевій точці руху і це можна помітити з використання словосполучення «до певного місця» в тексті дефініції.

Префікс *до-* як один з префіксів наближення

Досліджуючи синонімічні значення префіксу *до-*, важливо звернути увагу на те, що, як і деякі інші префікси, префікс *до-* має значення «спрямування дії наближення до предмета». Це відноситься до значення префіксу *до-* «напряму дії уперед». Цим своїм значенням префікс *до-* додає словам відтінку значення «наближення до предмета».

Коли ми розглядали префікс *до-*, ми багато говорили про кінцеву точку руху. Якщо увага акцентується на цій кінцевій точці, тим самим наголошується і наближення до чого-небудь. Елементи значення префіксу «наближення» і «напряму до кінцевої точки» надають цього відтінку значення наближення словам, з якими цей префікс поєднується.

Схожу функцію, крім префіксу *до-*, в українській мові, можуть мати ще кілька дієслів. Вони також надають цей відтінок значення дієсловам. Це префікси *при*, *під*, *над*. Їх відтінок значення не зовсім однаковий, але всі ці префікси одною мірою мають значення «наближення предмета».

У значенні наближення спеціалізується префікс *при-*, який має і інші синонімічні відношення з префіксом *до-* (див. «Синонімічні і антонімічні відношення префіксу *до-*»).

Тут маємо два типи дієслів, яким і префікс *до-*, і префікс *при-* надають значення наближення до предмета:

1. Дієслова, семантична структура яких має значення переміщення (це взагалі дієслова руху).
2. Дієслова, семантична структура яких не має значення безпосереднього переміщення (префікс надає їм значення руху).

Під першу категорію підпадають, наприклад, дієслова *прийти* – *дійти*, *прилетіти* – *долетіти*, *прибігти* – *добігти* та ін. Отже, ці дієслова і з префіксом *при-*, і з префіксом *до-* матимуть відтінок значення «наближення до чого-небудь». Значення їх можуть бути описані за допомогою дієслова *досягти*.

До другої категорії належать дієслова, наприклад, *приторкнутися* – *доторкнутися*, *притулитися* – *дотулитися* та ін. Цим дієсловам префікси *при-* і *до-*

надають значення руху наближення і переміщення до предмета, якого без префікса вони не мають.

Префікси *під-* і *над-* не уточнюють значення наближення такою мірою, як префікси *при-* і *до-*, також вони не однаково продуктивні в наданні значення наближення. Значення наближення найяскравіше можна помітити в дієсловах *підійти*, *надійти*, *під'їхати*, *над'їхати*. Тобто в дієсловах руху. Використання цих дієслів в конструкціях з прийменником до наголошують у цих дієсловах значення наближення:

(...) *надійшли до суду* після виборів (...)

Головне — підійти до цього питання виважено й без перегинів.

Як висновок, варто сказати, що найбільш продуктивними щодо утворення значення наближення префіксацією є префікси *при-* і *до-*, а в деяких випадках префікси *під-* і *над-* можуть утворити значення наближення з тими самими дієсловами, але з меншою точністю: *прийти* – *дійти* – *підійти* – *надійти*.

Синтаксична структура конструкцій з префіксом *до-*

У цьому розділі розглянемо синтаксичну структуру конструкцій дієслів з префіксом *до-*, а також те, в яких конструкціях розкриваються різні значення префіксу *до-*, залежно від того, в сполученні з якими дієсловами цей префікс знаходиться.

По-перше, маємо дієслово *дочитати*, де префікс *до-* надає йому значення довершення дії.

Ви змогли це дочитати до кінця?

Коли Гоголь дочитав завершальну главу комедії і встав з дивана, зачаровані слухачі ще довго стояли групами, впівголоса ділилися враженнями.

З прикладів речень можна помітити, що значення, яке префікс *до-* надає дієслову *читати*, подібне до синтаксичної конструкції, в якій знаходиться. В конструкції з дієсловом *дочитати* маємо обставину міри *до кінця*, яка наголошує значення кінця дії.

Також з таким самим дієсловом в конструкції знаходиться обставина міри *до середини*. В такій конструкції значення дієслова змінюється і тут префікс *до-* надає дієслову значення «робити що-небудь до певної межі».

Дочитали їх бодай до середини (...)

Цей відтінок значення належить до контексту. Дієслово як конструкція має однакову форму, але коли вступає в конструкцію з різними обставинами часу, його значення змінюється.

Подібний випадок маємо з дієсловом *долетіти*, що можливо помітити в наступних прикладах:

І долетіло до неї.

Мені здається, Україна — це як гоголівська птаха, що долетіла до середини Дніпра.

Дієслово, яке найчастіше вживається з префіксом *до-* і має значення «робити що-небудь до певної межі» — дієслово *доводити* у конструкції з прийменником *до* і родовим відмінком.

Проблема полягає в тому, що вона на них часто наполягає, а іноді і доводить до рівня високого мистецтва.

Далі маємо конструкції, в яких префікс *до-* надає дієслову значення «додати до чого-небудь певну кількість чогось». Таким є, наприклад, дієслово *додати*:

Додайте в гарячу воду краплю лавандової олії і поставте миску біля ліжечка, чудово лікує від застуди!

Ну, до цього можу додати хіба що наступне.

З прикладів речень помітно, що додаємо *що-небудь до чого не-будь або в що*. Отже, в цих конструкціях маємо прийменник *до* з родовим відмінком або прийменник *у/в* зі знахідним відмінком. Що додається виражене прямим додатком в знахідному відмінку.

Наприкінці варто зауважити, що дієслова з префіксом *до-* часто знаходяться в конструкції з прийменником *до*, чого і варто було очікувати. Цікавим для дослідження було те, що деякі відтінки значення дієслів з префіксом *до-* стають помітними лише

тоді, коли вступають у відношення з певними обставинами міри і ступеня. Залежно від значення самої обставини модифікується і значення префіксованого дієслова.

Префікс *пере-*

Мета розділу — описати різні значення префіксу *пере-* і його відношення з іншими префіксами. Значення префіксу *пере-* розглянемо крізь дієслова різних семантичних груп, щоб описати всі значення, яких префікс *пере-* може надавати різним дієсловам, і як значення префіксу *пере-* впливає на значення цих дієслів без префіксу. Отже, говоримо про однокореневі дієслова і зміни у їх семантичній структурі крізь префіксацію. Також розглянемо антонімічні і синонімічні відношення префіксу *пере-* з іншими префіксами. У цій частині для розгляду також будуть використані однокореневі дієслова, а головна увага буде зосереджена на семантичних процесах, що відбуваються із цими дієсловами, зважаючи на роль префікса.

Перше значення префіксу *пере-* — «надмірний вияв дії». Це значення підпадає під категорію кількісної властивості дії і повідомляє в якій мірі ця дія виконана. У цьому випадку дія виконана понад звичну міру. Приклади дієслів, з якими префікс *пере-* вживається у цьому значенні: *переростати, переважати, пересмажити* та ін.

Друге значення префіксу *пере-* — «припинення дії або стану». Таке значення входить до семантичного поля «закінчити дію», але префікс *пере-*, на відміну від префікса *до-*, не спеціалізується на вираженні цього значення. Дієслова з префіксом *пере-* виражають «раптове припинення дії або стану в одній точці перебігу дії». У цій точці припинення дія закінчується. А у випадку префіксу *до-* дієслово отримує значення кінцевої точки, але разом з тим не має семи припинення. Приклади дієслів, у яких префікс *пере-* вживається у цьому значенні: *переривати, перехопити, перепиняти* та ін.

Третє значення, якого префікс *пере-* надає дієслову, — значення «обмеженість часу». В цьому випадку *пере-* конкретизує час дії або стану. Наприклад, дієслово *перестояти* має значення «стояти де-небудь якийсь час». Також такого темпорального значення префікс *пере-* надає дієслову *бувати*. *Перебувати* також виражає дію обмеженого часу — «побувати в різний час де-небудь».

Четверте значення префіксу *пере-* — «повторення дії». Це, наприклад, такі дієслова: *переказувати, переробити, переадресувати* та ін. З додаванням префіксу *пере-* ці дієслова здобувають значення «зробити щось з нову» або «зробити щось ще один раз».

П'яте значення префіксу *пере-* відноситься до шляху, яким здійснюється рух. Коли говоримо про це значення префіксу *пере-*, звичайно, говоримо про прикріплення префіксу *пере-* до дієслів руху. Дієслова руху з префіксом *пере-* вказують на рух через певний простір. Це, наприклад, дієслова *переходити, перепливати, перелітати* та ін.

Шосте значення — об'єктне. Воно контексті префіксу *пере-* відноситься до значення випередження одного об'єкта іншим. Дієслова, в яких реалізується таке значення префіксу *пере-*: *перевищувати, перевіришувати, перегнати* та ін. Розвиток цього значення логічний. Префікс *пере-* також має значення «надмірний вияв дії», яке може пояснюватися і як «більш ніж пересічне». Так само значення «випередження одного об'єкта іншим» може пояснюватися як «більше або краще, ніж щось інше». Ключовим у такому випадку є слово «більше», яке описує одну рису значення префіксу *пере-* — «порівняно з іншим об'єктом, більше».

Сьоме значення префіксу *пере-* означає зміну місця розташування або стану об'єкта. Це значення просторове, але разом з тим і об'єктне. Це значення, якщо воно конкретне, стосується шляху об'єкту в просторі від точки А до точки Б. Наприклад: *передавати, перевести* та ін. Абстрактне значення стосується зміни від стану А до стану Б, тобто тут просторового значення ще немає. Це, наприклад, дієслова *перекласти (з однієї мови на іншу), перетворити, перемінитися, перефразувати, переказати* та ін. Таке значення можуть мати і ті дієслова, які не мають абстрактного значення. Це, наприклад, дієслово *переодягатися*, однак воно також несе у собі інше значення префіксу *пере-* — «повторення дії».

Восьме значення префіксу *пере-* — «поширення дії на багато об'єктів». Отже, можемо вважати це значення кількісно-дистрибутивним. З префіксом *пере-* у такому значенні вживаються дієслова *переговорити, перебити, переарештувати* та ін.

Коли ми звернемо увагу на п'яте та сьоме значення префіксу *пере-*, то можемо побачити, що дієслова, в яких ці значення зображуються, мають деякі подібності в своїй семантичній структурі. Наприклад, *перепливати*, крім значення «рух через деякий простір», також має значення «рух від точки А до точки Б». Цей рух від точки А до

точки Б тут дослівний, але якщо це значення тлумачити ширше, можна помітити що дуже подібним до цього значення є значення «трансфер або зміна від точки А до точки Б». Якщо у п'ятому значенні розумітимемо рух як зміну локації, а в другому — як процес або зміну стану, який переходить із точки А у точку Б, можемо помітити, що ці два значення пов'язані. Зважаючи на те, що загалом значення розвивається від конкретного до абстрактного, не важко зрозуміти, що поняття руху може змінюватися в однаковий спосіб в дефініціях значення префікса.

Отже, в обох випадках ми говоримо про будь-який рух, але в п'ятому значенні префіксу *пере-* рух як поняття має значення переміщення в просторі, а в сьомому значенні префіксу *пере-* — значення процесу зміни стану об'єкта від точки А до точки Б, що найкраще зображає дієслово *перекласти*. Щоб відношення цих двох значень було легше зрозуміти, подивімось на наступні приклади речень:

Знання, уміння, навички, тобто не фізичні речі, що легко можна передати чи *перекласти з голови у голову*.

В Ольбію вони прибули наступного дня — проти ночі не зважилися *перепливати через широкий лиман*.

І нині Дніпро — пограниччя, й по ньому тече в синє море кров і козаків, і посполитих, які *перепливають з одного берега на інший*, шукаючи, де ліпше.

З прикладів цих речень можна помітити, що дієслово *перепливати* має два значення:

1. рух через простір: *перепливати через широкий лиман*
2. рух від точки А до точки Б: *перепливають з одного берега на інший*

Зосередимось на синтаксичній структурі другого значення. Дієслово *перепливати* в конструкції вимагає від залежного слова форми родового або знахідного відмінка.

Також можна помітити, що дієслово *перекласти* у значенні «процес від точки А до точки Б» має однакову синтаксичну структуру.

1. Процес від точки А до точки Б: *перекласти з голови у голову*

Конструкція, в якій знаходиться дієслово *перекласти*, має родовий та знахідний відмінки. Отже, синтаксичні конструкції обох дієслів однакові у цих двох схожих значеннях, тож можемо зробити висновок про близькість цих двох значень.

Синонімічні і антонімічні відношення префіксу *пере-*

У цьому розділі ми розглянемо синонімічні і антонімічні відношення префіксу *пере-*. Деякі значення префіксу *пере-* схожі на значення, яких інші префікси надають спільнокореневим дієсловам. Дієслова, які ми використовували для прикладів, мають багато значень. Тут звернемося тільки до значень, схожих на значення однокореневого дієслова з іншим префіксом.

Оскільки префікс *пере-* має багато синонімічних значень з іншими префіксами, для наочності перше назвемо частини цього розділу:

1. Синонімічні відношення префіксу *пере-* і префіксу *об-*
2. *Пере-* та *про-* як префікси означення шляху руху
3. Вираження дистрибуції дії у префіксах *пере-* і *по-*
4. Префікси *пере-*, *ре-*, *від-* як префікси повторення дії
5. Префікс *пере-* як один з префіксів означення часових меж

Отже, для кращого розуміння синонімічних відношень префіксу *пере-*, ми так побудували цей розділ нашої дипломної роботи.

По-перше, ми розглянемо синонімічні відношення префіксу *пере-* і префіксу *об-*

(1). Префікси *пере-* і *об-* вступають в синонімічні відношення в двох їх значеннях:

- i. Випередження одного об'єкта іншим
- ii. Надмірний вияв дії

У першому випадку говоримо про значення, якого префікси *пере-* і *об-* надають деяким з дієсловах руху (i). Це, наприклад, дієслова *перегнати* – *обігнати*. Подивімось на дефініції цих дієслів.

<i>Перегнати</i>	<i>Обігнати</i>
<i>1. Йдучи, їдучи, пливучи і т. ін., випереджати, опинятися попереду; обганяти.</i>	<i>1. Рухаючись швидше, обминати й залишати позаду кого-, що-небудь; переганяти, випереджати.</i>

З визначень цих дієслів можна помітити, що в них обох використовується дієслово *випереджувати*, що наголошує близькість значень цих двох дефініцій, а таким чином, і значення, якого ці два префікси надають дієслову *знати*.

Наступне значення, в якому префікс *пере-* і префікс *об-* вступають в синонімічні відношення — «надмірний вияв дії». Тут не можна говорити про однокореневу антонімію, а просто про значення, якого надають ці префікси дієсловам. Дієслова, яким префікс *пере-* надає таке значення — *пересмажити*, *перегріти*, *пересолити* та ін. Дієслова, яким префікс *об-* надає таке значення — *обгодувати*, *обпоїти* та ін.

Цікаво звернути увагу на те, що дієслову *поїти* префікс *пере-* і префікс *об-* дають інакше значення, але обидва значення належать до семантичної структури обох префіксів.

<p><i>Перепоїти</i></p> <p>1. <i>Надмірно напувати, завдаючи шкоди</i></p>	<p><i>Обпоїти</i></p> <p>1. <i>Поїти ще раз, повторно або знову</i></p>
--	---

Дієслову *поїти* префікс *пере-* надає дистрибутивного значення «поширення дії на багатьох або всі об'єкти» (*перепоїти*), а префікс *об-* надає йому значення «надмірний вияв дії» (*обпоїти*). Обидва значення є частиною семантичної структури і префіксу *пере-*, і префіксу *об-*, але цьому дієслову зокрема вони надають тільки одного з значень і в результаті ці два дієслова не мають перекривання значення.

Далі ми розглянемо *пере-* та *про-* як префікси означення шляху руху. Тут маємо на увазі значення «рух крізь/через простір або об'єкт». Префікс *про-* відрізається від префіксу *про-* тим, що префікс *про-* частіше надає значення дієслову «рух крізь щось». Не зважаючи на це обидва дієслова можуть вживатися з однаковими прийменниками. Як приклад візьмемо дієслова *перейти* і *пройти*. На прикладах наступних речень можна помітити прийменники *через* і *крізь* у конструкції з цими дієсловами.

(...) «Той, хто **пройшов крізь вогонь**» — український художній фільм режисера Михайла Ілленка.

*Матеріал, що **пройшов через мембрану**,(...)*

*Я **перейшов крізь горнило мук**.*

(...) так і **перейшов через брід**, мало й замочивши їх.

Наступне синонімічне відношення — префікс *пере-* і префікс *по-*. Обидва префікси виконують дистрибутивне значення, але різниця полягає в тому, що префікс *пере-* конкретизує його дистрибутивне значення як поширення дії на кожен об'єкт зокрема, а префікс *по-* вказує на поширення дії на всі об'єкти. Прикладом вираження цього значення є дієслова *перебити* – *побити*. Це можна помітити з дефініцій цих дієслів.

<i>Перебити</i> 1. Убити всіх або багатьох, одного за одним.	<i>Побити</i> 1. Позбавити життя, вбити всіх або багатьох
--	---

В дефініціях цих двох дієслів можна помітити, що в семантиці дієслова *перебити* наголошено «убити всіх, одного за одним». Це відображає тип його дистрибутивного значення — «поширення дії на кожен об'єкт зокрема».

Далі нам потрібно розглянути префікси *пере-*, *ре-*, *від-*. Це префікси повторення дії. Префікси *пере-* і *від-* — питомі префікси, а префікс *ре-* — іншомовний префікс. Хоча ці префікси надають дієсловам подібного значення, префікс *від-* трохи відрізняється від префіксів *пере-* та *ре-*.

від- — «**знову** робити, **відновити** раніше створено, але зруйновано»

пере- та *ре-* — «зробити щось **по-іншому**, **поліпшати**, переробити щоб було **краще**»

Отже ми говоримо про відтінок значення. Різниця полягає в «робити щось знову і відновити» і «по-іншому і поліпшати». Це можна помітити з дефініцій дієслів з такими префіксами.

<i>Відбудувати</i> 1. Відновлювати що-небудь зруйноване
<i>Перебудувати</i> 1. Будувати ще раз, повторно або заново, по-іншому; переробляти що-небудь у будівлі, споруді.
<i>Реорганізувати</i>

1. *Перебудовувати, перетворювати, змінювати структуру, форму організації, управління і т. ін.*

Насамкінець потрібно розглянути префікс *пере-* як один з префіксів означення часових меж. Префікси *пере-*, *ви-*, *по-* та *про-* виражають значення обмеженості часу або «дію, обмежену в часі». Це добре відображається в дієслові *стояти*: *перестояти* – *вистояти* – *постояти* – *простояти*. Проаналізуємо їх дефініції.

<i>Перестояти</i>	<i>Стояти де-небудь якийсь час.</i>
<i>Вистояти</i>	<i>Стояти протягом певного часу.</i>
<i>Постояти</i>	<i>Стояти якийсь час.</i>
<i>Простояти</i>	<i>Стояти (у 1 знач.) на одному місці якийсь час.</i>

З дефініцій цих дієслів можна помітити, що вони містять в собі темпоральний відтінок значення. Такого відтінку значення ці префікси надають і дієслову *бувати*: *перебувати* – *вибувати* – *побувати* – *пробувати*.

Антонімічних відношень інших префіксів з префіксом *пере-* небагато. Прикладом автономічного відношення з префіксом *пере-* є складний префікс *недо-*, який є конструкцією префіксів *не-* і *до-*. Вони антонімічні в кількісному значенні «додати надмірно» (*пере-*) і «додати недостатньо» (*недо-*). Це, наприклад, можна помітити в дієсловах *пересолити* – *недосолити*. Також в відношенні дієслів *недодержувати* і *передержувати* можна помітити антонімію. Дієслово *передержувати* має також темпоральне значення «довго держати», а *недодержувати* має значення «недостатньо (довго) держати».

Синтаксична структура конструкцій з префіксом *пере-*

У цьому розділі ми розглянемо синтаксичну структуру дієслів з префіксом *пере-*. Ці синтаксичні структури ми проаналізуємо на основі значення префіксу *пере-* у деяких дієсловах. Ми розглянемо їх відмінності та схожі риси.

Перша конструкція з префіксом *пере-*, яку розглянемо, — дієслово *пересадити*. Тут префікс *пере-* має значення «переміщення об'єкту з точки А до точки Б». Синтаксичні конструкції з префіксом *пере-* розглянемо крізь наступні речення:

Раді виникла думка пересадити депутатів на електрокари.

В окупованій Ялті кремлівські маріонетки викопали пальми в одній частині міста, щоб пересадити на набережну.

У першому реченні дієслово *пересадити* вжите в конструкції зі знахідним відмінком і прийменником *на* зі знахідним відмінком. В другій конструкції ми також маємо прийменник *на* і знахідний відмінок. У цьому реченні прямий додаток відсутній, але він виражений в контексті. Це «пальми». Ми можемо помітити, що в обох дієсловах прийменник *на* зображає значення призначення точки Б. В другому реченні маємо ясно виражену точку А, «в одній частині міста», і точку Б — «на набережну». Цим конструкція, в якій знаходиться префікс *пере-*, також узгоджена з його значенням. Отже, точку А можемо розуміти як початкове приміщення і вона відображена в другому реченні з прийменником *в* і знахідним відмінком, а точка Б може розумітися як точка, до якої приходить об'єкт, вона виражена і в першому, і в другому реченні конструкціями з прийменником *на* і знахідним відмінком.

Наступний приклад — дієслово *переробити*. В конструкції з дієсловом *робити*, префікс *пере-* має значення «зробити щось ще один раз». У наступних реченнях ми розглянемо синтаксичну структуру цього дієслова з префіксом *пере-*.

Готуватися до поїздки почали вже, бо треба, зокрема, переробити всі костюми: (...)

Хочеш переробити все по-новому?

Заводи, які утилізують гексахлорбензол, його просто спалюють чи вміють переробити на хімічну сировину?

Властиво то не була будка, а старий австрійський вагон, якого переробили на будку з пивом.

З прикладів можемо помітити, що у всіх чотирьох реченнях дієслово *переробити* знаходиться в конструкції зі знахідним відмінком. В другому реченні маємо прислівник *по-новому*, який наголошує значення префіксу *пере-* — «знову»

робити щось». Цей прислівник в конструкції з дієсловом з префіксом *пере-* відображає значення того, що дію виконано ще раз, і уточнює, що дія ця була виконана у інший спосіб. Коли ми щось робимо по-новому, часто йдеться про перероблювання старого, тобто про те, що дія виконується ще раз. Прийменник з таким значенням узгоджується зі значенням префіксу *пере-*.

Далі в третьому реченні маємо конструкцію дієслова *переробити* з прийменником *на* і знахідним відмінком. Коли що-небудь робимо знову, це може відображати значення «зміна від стану А на стан Б». Це випадок, коли дієслово з префіксом *пере-* знаходиться в конструкціях з прийменником *на* і знахідним відмінком. У цьому випадку ми отримуємо точку Б, яка є станом-метою, тобто бажаним результатом змін.

Далі маємо префікс *пере-* в конструкції з дієсловом *ловити*. У цьому випадку, тобто у випадку дієслова *переловити*, префікс *пере-* має значення «поширення дії на багато об'єктів». Розгляньмо приклади речень з дієсловом *переловити*.

Це зовсім не контрольований і безкарний спосіб добування, яким за короткий період часу можна переловити всіх мешканців однієї нори.

Можна, звісно, спробувати переловити всіх провокаторів і вкоротити їм довгий язик.

В обох випадках, репрезентованих у цих реченнях, можна помітити, що дієслово *переловити* знаходиться в конструкції зі знахідним відмінком. Також використання дієслова *переловити* з займенником *всіх* наголошує значення, яке префікс *пере-* має в конструкції з дієсловом *ловити* — «поширення на багато об'єктів».

В наступних прикладах речень маємо дієслово *давати* в конструкції з префіксом *пере-*. У цій конструкції префікс *пере-* має значення «трансфер об'єкта з точки А на точку Б».

(...) бюро можуть одержувати і передавати лише ту інформацію, статус якої відповідає вимогам закону (одержано клієнтську згоду).

Тепер білоруські цукровики передають досвід російським колегам.

Дітей треба було якось зацікавлювати і при цьому передавати їм якусь інформацію.

З речень можемо помітити, що *передавати* знаходиться в конструкціях, де точка А виражена діячем, який переносить об'єкт, що вживається зі знахідним відмінком, до точки Б, вираженої у давальному відмінку. В третьому реченні діяч не виражений формально, але його існування розуміється з контексту. Це стається тому, що в слов'янських мовах діяч часто випускається із речення у випадках, коли він відомий учасникам комунікації із контексту або його існування можна припустити. В першому реченні точка Б не виражена, але можна припустити існування об'єкта, якому передається інформація (наприклад, широкому загалу, клієнтам).

Далі маємо конструкції з дієсловом *перекладати*. У конструкції з дієсловом *перекладати*, префікс *пере-* має значення «зміна стану об'єкта з точки А на точку Б».

(...) *сів перекладати оповідання на "общепонятний", аби ублажити перебірливу критикесу.* (...)

Я допомагав перекладати на латинь, брав участь у дослідженні влаштування приладу(...)

(...) *перекладав з української, польської, білоруської, литовської, естонської, татарської, сербохорватської, осетинської мов; писав вірші « в стил »; говорив про себе: « Я обрав цю професію - професію поета - сам ».*

З прикладів речень можна помітити, що точка Б виражена прийменником *на* зі знахідним відмінком. Характерною для дієслова *перекладати* є зміна з однієї мови на іншу. Отже, тут тим, що змінюється, є мова. У конструкції «зміна з однієї мови на іншу» бачимо, що точка А, яку змінюють, виражається прийменником з та залежним словом у родовому відмінку, а точка Б, тобто та, що є метою змін, виражається прийменником *на* і знахідним відмінком. Об'єкт, над яким чиняться зміни, виражений прямим додатком в знахідному відмінку.

Подібне за значенням дієслово *перекладати*, у конструкціях з яким також знаходиться прямий додаток в знахідному відмінку, який є тим, що змінюється.

(...) *перекладуємо відомі слова* (...)

Далі маємо приклади конструкцій з дієсловом *переростати*, в якому префікс *пере-* має значення «надмірний вияв дії».

*Ми, ідеологи щоденних потрясінь, дуже швидко **переростаємо своїх мамів**, гордо крокуємо назустріч новим стресам і не розуміємо розміреності їхнього життя.*

*(...) неофіти мають здатність **переростати власні відкриття** (...)*

*Зойк почав **переростати у розкотисте голосіння**.*

*Це була любов з розрахунку, яка раптом почала **переростати у щось більше**.*

У випадку з дієсловом *переростати*, варто зазначити, що воно знаходиться в двох різних конструкціях, в яких виражає те, що щось перейшло певну міру. В цьому випадку маємо прямий додаток в знахідному відмінку. В іншій конструкції наголошується на вищому ступені, у якій щось переросло, і тут ми бачимо конструкцію з прийменником *у* і знахідним відмінком. Це виражає дві різні перспективи. В першому випадку акцент робиться на те, ЩО, власне, переросли, а в другому — акцент на тому В ЩО переросли. В останньому реченні переважання чогось наголошене обставиною «*у щось більше*».

При розгляді дієслова *переважати*, в якому префікс *пере-* також має значення «надмірний вияв дії», можна помітити, що коли він зображає те, що саме перевищено, то також знаходиться в конструкції з прямим додатком в знахідному відмінку.

*Я відчув поклик, що **переважає все інше**, відчуте до сього дня.*

Наступні приклади речень з дієсловом *перепиняти*. Тут префікс *пере-* надає значення «припинення дії або стану».

*(..) **перепиняв дорогу гущавинами, чагарями** (...)*

*« Вони » **перепиняють рух транспорту** (...)*

У обох реченнях дієслово *перепиняти* знаходиться в конструкції зі знахідним відмінком. Отже, те, що припинено, виражене прямим додатком у знахідному відмінку. Також, орудним відмінком виражений засіб, яким перепиняється рух. У першому реченні вираз *перепиняти дорогу* підпадає під ідіоматичні конструкції і означає дію «припинення руху по дорозі».

Далі маємо конструкцію з прямим додатком у знахідному відмінку, але також і з прийменником *на* та місцевим відмінком і прийменником *для* і родовим відмінком.

*(...) **жінок поліцаї не перепиняють на вулицях для обшуку** (...)*

Тут виражене місце припинення руху (*на вулицях*) і причина припинення руху (*для обшуку*).

Наступні приклади речень з дієсловом *перебувати*. В них префікс *пере-* має значення обмеженості часу. Також тут маємо і місцеве значення, тому що йдеться про проведення певної кількості часу в одному місці. Тому використання прийменників *в* і *серед* дуже часте. Отже, ми говоримо про місцеперебування істоти або предмета: в кому? чому? (місцевий відмінок), серед кого? чого? (родовий відмінок). Зміна відмінка тут належить до керування прийменника.

Небажано перебувати в місцях великого скупчення.

(...) тепер йому небезпечно перебувати серед своїх недавніх побратимів (...)

Тому нам краще перебувати в квартирі, (...)

Темпоральне значення префіксу *пере-* в конструкції з дієсловом *бувати* також виражене у реченнях. Це значення наголошує обставина часу.

(...) «легпромівці» перебувають уже майже 18 років (...)

Далі розглянемо дієслово *перелітати*. Тут префікс *пере-* носить значення «переміщення з точки А в точку Б». Відповідно до цього значення дієслово *перелітати* знаходиться в конструкціях з прийменниками, які виражають вихідний і кінцевий пункт руху.

Приклади таких конструкцій: *з кого? чого? – на кого? що?; від кого? чого? – до кого? чого?* та ін.

Приклад *з + кого, чого + на + кого, що* конструкції: *(...) регулярно перелітати з місця на місце (...); (...)* *перелітати з листочка на листочок (...)*

Приклад *від + кого, чого + до + кого, чого* конструкції: *(...) перелітала від одного будинку до іншого, від однієї родини до іншої (...)*

Також існують конструкції, у яких місце виражене не тільки як точка, в яку рух спрямований, а і місце, крізь яке він проходить. Тут центральне місце має прийменник *через*.

Конструкція *через + кого, що + на + кого, що: (...) перегнали через Ланцюговий міст на лівий берег Дніпра в Дарницю і доправили до залізничної станції, біля якої стояли літні бараки.*

Останній приклад речення з дієсловом *перегнати* було віднайдено такий, в якому префікс *пере-* має значення «випередження одного об'єкта іншим». Об'єкт, який випереджується, виражений прямим об'єктом в знахідному відмінку.

Наздоженемо і переженемо Америку!

Тож можемо зробити висновок, що найчастішими є конструкції з префіксом *пере-* з прийменником *на* і знахідним відмінком. Ця конструкція з префіксом *пере-* відображає два значення: переміщення об'єкта на інше місце, перероблювання чогось на щось інше. Обидва значення мають в собі кінцевий пункт, яким буде точка призначення або результат зміни. Об'єкт, який переміщується або змінюється, виражений прямим додатком в знахідному відмінку. В деяких випадках, як з дієсловом *перелітати*, маємо багато конструкцій з уточненням місця, в яких виражені і вихідний пункт дії, і кінцевий пункт дії. Також, місцеві конструкції часто вживаються з дієсловом *перебувати*, але тут маємо статичне місце перебування. У випадку дієслова *перебувати* маємо і темпоральне значення, яке в реченні наголошується обставиною часу. Прийменники, що використовуються в конструкціях дієслів з префіксом *пере-*, найчастіше є носіями такого значення, якого цим дієсловом надає префікс *пере-*.

Префікс роз-

У цьому розділі розглянемо значення префіксу *роз-*, якого він надає різним дієсловам. Потрібно брати до уваги і групи дієслів, з якими префікс *роз-* сполучений. Як показано раніше, дієслово виступає контекстом префіксу. Префікс *роз-* має тенденцію сполучуватися з дієсловами мовлення і почуття і з ними утворювати специфічне значення. Також, звернемо увагу на дієслова руху з префіксом *роз-*. Антонімічні й синонімічні відношення префіксу *роз-* з іншими префіксами, що можуть сполучатися з тим самим дієсловом, також додано до розділу.

По-перше, розглянемо значення, якого префікс *роз-* надає дієсловам руху. Тут також будуть взяті до уваги однокореневі дієслова з іншими префіксами, з метою дослідження їх антонімічних й синонімічних відношень.

Дієсловам руху префікс *роз-* надає значення «рух в різні боки». Це значення можна знайти в дієсловах *розлітатися, розійтися, розбігатися, рознести* та ін. В цих дієсловах маємо ще один відтінок значення, якого їм надає префікс *роз-* — «рух з одного місця в різні боки, на всю поверхню». Цей відтінок значення належить до перспективи, з якої спостерігають за дією. «Рух в різні боки» також може бути без ясної початкової точки, але у випадку дієслова руху з префіксом *роз-* ця початкова точка, з якої дія поширюється в різні боки, є частиною ментального уявлення, який ми маємо про префікс *роз-*. Наприклад, подивімось на дефініції дієслова *розбігатися*. В описі дієслова *розбігатися* зазначено, що дія йде з одного місця в різні боки

Розбіга́тися, аюся, аєшся, недок., розбігтися, біжуся, біжишся, док.

Дуже швидко рушати, розходитися з одного місця в різні боки, місця (про всіх або багатьох)

Антонімічне за значенням — дієслово *прибігти*. Тут говоримо про однокореневу антонімію, а різниця полягає лише в префіксі. Отже маємо два протилежні за значенням префікси — *роз-* та *при-*.

Прибігати, аю, аєш, недок., прибігти, їжу, їжиш, док.

Бігом досягати якого-небудь місця

Антонімія цих значень заснована на різниці щодо напрямку або поширення руху. Дія дієслова *прибігти* має напрямок до одного місця, а дія дієслова *розбігтися* поширюється з одного місця на багато інших місць.

Значення префіксу *роз-* «рух в різні боки» також вживається і з іншими дієсловами. Це, наприклад, дієслова *розкидати, розкласти, роздати*. В випадку дієслова *розкидати* маємо синонімічне відношення з дієсловом *покидати*. Тут префікси *роз-* і *по-* вступають в синонімічні відношення і об'єднують значення різнобічного руху.

Наступне значення, якого префікс *роз-* може надати дієсловам — «повнота дії». Це значення виражається з дієсловами думки, але й з дієсловами інших груп. З групи

дієслів думки це дієслова *роздумувати, роз'яснювати, розмишляти* та ін. Дієслова інших груп, з якими дієслово *роз-* утворює таке значення, — *роздивитися, розпитуватися, розшукати* та ін.

У цьому значенні префікс *роз-* має синонімічне відношення з префіксом *об-*. Прикладом цього є такі дієслова:

роздумувати – обдумувати

розмишляти – обмишляти

розшукати – обшукати

Також цей префікс має синонімічні відношення і з префіксом *по-*:

роз'яснювати – пояснювати

Префікс *роз-* надає дієсловам лексико-семантичного поля «мовлення» результативного значення «винести із стану задуму». Наприклад, дієслово *розговоритися, розказати, розбалакатися, розгомонітися* та ін. Також в це лексико-семантичне поле входить дієслово *розповідати*, яке є синонімічним з дієсловом *розказати*. Дієслова *розговорити* (отже, незворотне), *розмовляти* і деякі інші дієслова мовлення викликають чимало проблем, коли потрібно описати їх значення, тому що дефініція «винести із стану задуму» не зовсім їх описує. Щоб детальніше розглянути їх проблематику, подивимось на дефініції дієслова *розмовляти*. Також додамо приклади речень для кожного зі значень.

Розмовляти, -яю, -яєш, недок.

1. Усно обмінюватися думками, вести розмову, бесіду з ким-небудь.

Филін, розмовляючи, ніколи не дивився людям в вічі. (Нечуй-Левицький, VI, 1966, 328);

2. Передавати свої думки, почуття за допомогою міміки, жестів.

Потай кохались вони, розмовляючи тільки на мигах (Микола Зеров, Вибр., 1966, 321)

3. Мати здатність, уміти говорити, висловлювати свої думки, почуття.

Олексі і Меланці здавалося, що син уже все розуміє, дарма що він не розмовляє, але він відчуває, що це про нього балакають (Панас Кочура, Золота грамота, 1960, 337).

4. Говорити, володіти якою-небудь мовою.

Товариство у мене виключно російське і по-італійськи, на жаль, не розмовляю (Михайло Коцюбинський, III, 1956, 415)

Як можемо помітити з визначень дієслова *розмовляти*, воно має ще один аспект значення. Це аспект комунікації — обмін думками протягом певного часу з співрозмовником. Це видно з деяких частин дефініції, наприклад, *передавати свої думки, володіти якою-небудь мовою*. Коли говоримо про дієслова мовлення, варто зазначити, що значення, яке припускає співрозмовника, є дуже частим. В деяких випадках «винести із стану задуму» — достатній опис, але дієслова мовлення в багатьох випадках мають значення, яке припускає співрозмовника (або розмову з самим собою, що також іде в інтерперсональну комунікацію). Тому до цієї дефініції потрібно додати «обмін думками з співрозмовником» або «спілкування з співрозмовником протягом певного часу».

Далі значення, якого префікс *роз-* надає дієслову у цьому випадку, не зовсім яскраве. Часто однокореневі дієслова з і без префіксу *роз-* подібні за значенням і не можна з упевненістю утверджувати значення префіксу *роз-* в конструкціях з дієсловами мовлення. Це може траплятися тому, що дефініції однокорених дієслів з і без префіксу *роз-* часто перекривають одна одну. Відмінність полягає у тому, що дієслово мовлення з префіксом *роз-* має менше значень. Отже, можемо припустити, що префікс *роз-* звужує значення дієслова мовлення.

Наступне значення префіксу *роз-* — «роз'єднування чогось на частини». Це, наприклад, дієслова *розділити, роз'єднати, розбити, розлити* та ін. Тут префікс *роз-* має антонімічне значення з префіксом *з-*. Це можна помітити в дієсловах *роз'єднати – з'єднати, розливати – зливати*.

Значення, якого дієслову *розлити* надає префікс *роз-*, змінюється залежно від того, зворотне це дієслово чи ні. Коли говорити про його значення у поєднанні зі зворотнім дієсловом, він має значення «рух з одного місця в різні бiчки, на всю поверхню». Наступні речення слугуватимуть прикладом такого значення.

Адже локальна катастрофа може принести й екологічну проблему: якщо все розіллється на повну силу, то некерована вода легко знесе у бiк Бугу і вміст вигрібних ям.

Якщо душа моя загноїлася егоїзмом, чи отруйний гній не розіллється по цілому організму народної душі?

Коли маємо незворотне дієслово *розлити*, значення яке йому надає префікс *роз-* - «роз'єднування частини на діли».

Проїдити, розлити в пляшки та закупорити.

Далі маємо значення префіксу *роз-* «анулювання результату попередньої дії». Це, наприклад, дієслова *розв'язати, розчаруватися* та ін. Тут потрібно наголосити, що дієслово *розв'язати* у цьому випадку має подвійне значення. Його значення тут також «роз'єднування».

У дієсловах почуттів префікс *роз-* так само, як і з дієсловами мовлення, має результативне значення. Отже, це значення — «результат наростаючої дії». Це, наприклад, дієслова *розхвилюватися, розсердитися, роздратувати* та ін.

Насамкінець маємо випадок із дієсловом *розставляти/розставити*, якому префікс *роз-* надає таких значень:

1. «віддалення одне від одного»
2. «розподілення в просторі/розміщення в просторі»
3. «пояснити/повернути до правдивого стану»

Третє значення реалізується, коли дієслово знаходиться в ідіоматичній конструкції і походить з другого значення «розподілення в просторі/розміщення в просторі». Цей випадок ми розглянемо детальніше при аналізі синтаксичної структури конструкцій з цим дієсловом.

Синтаксичні структури дієслів з префіксом *роз-*

Мета розділу — описати різні синтаксичні конструкції, в яких знаходяться дієслова з префіксом *роз-*. Потрібно звернути увагу на взаємовідношення префіксів і дієслів у конструкціях і, в свою чергу, в синтаксичних конструкціях, у яких знаходяться власне ці конструкції.

По-перше, розглянемо синтаксичні образи, в яких знаходиться дієслово *розбігатися*. Префікс *роз-* дієслову *розбігатися* надає значення «рух в різні боки». Це значення дуже яскраво помітне в синтаксичних конструкціях, у яких знаходиться.

(...) я наче розсмоктався на десятки, сотні, тисячі, міради все дрібніших і дрібніших частинок, які стали розбігатися в різні боки.

Сильно доводилося битись, а потім розбігатися на всі чотири боки, (...)

Розбігатися краще на своїх двох, самотійно, врзнобіч.

Коронне військо уже починає розбігатися по кущах?

Як можемо зауважити з використання обставин *в різні боки, на всі чотири боки, врзнобіч*, відтінок значення «рух в різні боки», якого надає префікс *роз-* дієслову, має помітний вплив на синтаксичну структуру, наголошує і відображає цей його відтінок значення. В останньому реченні прийменник *по* з родовим відмінком також відображає значення поширення на різні боки.

Також значення «рух з одного місця врзнобіч» може бути помітним у деяких синтаксичних структурах. У першому реченні прийменник *від* з родовим відмінком наголошує значення руху, який поширюється з однієї точки.

Усі стали стрімголов розбігатися від нього, (...)

Далі маємо дієслово *розказати*, якому префікс *роз-* надає значення «винести із стану задуму», тобто аналогічно із випадком вживання префікса *роз-* з дієсловами мовлення. Тут маємо конструкції з прийменником *про* і знахідним відмінком, варто зазначити, що це дуже часта конструкція з цим дієсловом.

Я могла б розказати про кожного з них.

Значення «винести із стану задуму» описує дію висловлення своїх думок і так у деяких прикладах ми маємо адресата, якому це повідомлення висловлюють, вираженого давальним відмінком (*тобі*) і саме повідомлення, що передається, виражене прямим додатком в знахідному відмінку (*цю історію*).

Може, ще думаєш, що навмисно для того тебе сюди зтяг, щоб розказати тобі цю історію?

На противагу цьому, неможливість вираження думок виражена конструкцією *що й розказати не можна*.

(...) а на душі ж то так весело-превесело, що й розказати не можна!

Значення «роз'єднування чогось на частини» можна знайти в самому дієслові *роз'єднувати*. Об'єкт, що роз'єднується, виражено у родовому відмінку.

Роз'єднання речі (річ-у - собі) та предмета

Наступне дієслово — *розставити*, якому префікс *роз-* надає значення «віддалення одне від одного».

Ноги треба розставити на 90 см.

Дієслово *розставити* також може знаходитися в граматичній ідіоматичній конструкції⁷. Конструкція «розставити все на належні місця/по своїх місцях» відкриває нове значення, якого надає префікс *роз-*. У цьому випадку це дієслово з префіксом *роз-* виживається в значенні «пояснити/повернути до правдивого стану».

(...) назвати явища своїми іменами, розставити все на належні місця.

І тільки народна пам'ять, як завжди, змогла розставити все по своїх місцях,
(...)

Це значення можна помітити і в інших конструкціях:

Втім, цього року вони чітко мали розставити пріоритети, на якій

⁷ Граматичні ідіоматичні конструкції – конструкції яких граматичні конструкції відомі і яких граматичні конструкції регулярні, в сенсі що граматики цієї мови можуть пояснювати їх структуру. Протилежною за структурою є екстра-граматична конструкція. (див. Fillmore, Kay & O'Connor (1988), *Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of Let Alone*, Language, vol. 64, No. 3, published by Linguistic Society of America, с. 505)

Однак владі таки доведеться якось зреагувати на зухвалий виклик і правильно **розставити розділові знаки у фразі**: «Демонтувати не можна залишити».

У прямому сенсі — це значення «розподілення в просторі/розміщення в просторі».

(...) *попросив допомогти йому **розставити меблі**, (...)*

Далі розглянемо значення префіксу *роз-* «анулювання результату попередньої дії» крізь дієслово *розчаруватися*. Це дієслово знаходиться в специфічній синтаксичній конструкції з прийменником *в/у* і місцевим відмінком.

*Боявся **розчаруватися в собі** ...*

*Я докладаю чимало зусиль для того, аби залишитися самим собою, щоби не **розчаруватися в житті**, не втратити віру в себе і в людей, зберегти сили.*

Наступним проаналізуємо дієслово почуття *розосередитися*. Значення, якого префікс *роз-* надає у цьому випадку, — результативне, «результат наростаючої дії». Ця результативність полягає у тому, що стан, наприклад *гнів*, є реакцією особи (результатом) на певну погоду або неприємну ситуацію. Конструкції, в яких часто знаходиться це дієслово, — *розсердитися на кого/чого* (прийменник *на* з родовим відмінком), *розсердити кого/чого* (без прийменника з родовим відмінком) і в конструкції без додатка.

*У цьому було стільки благання й несміливої надії, що я навіть не зміг **розсердитися на неї**.*

(...) *радісно сказав Крупяк, зразу ж на ходу змінив намір **розсердитися на молодого Варчука**.*

*Хотіла **розсердитися Соломія**, (...)*

*А вчитель теж хитрий: не каже відразу, а потроху розповідає, щоби дужче **розсердити матір**.*

*Коли б часом не обважнити та не **розсердити людей**, — несміливо обізвався отець Харитін, трохи подумавши.*

Останні маємо дієслова думки. Для прикладу візьмемо дієслово *роздумувати*. Дієсловом думки префікс *роз-* надає значення «повнота дії». Ця «повнота дії» в дієслові

роздумувати відображається в його значенні «глибоко думати». Це можна помітити з контексту, в якому знаходиться дієслово.

*І так, замовивши другу порцію тертюхів, я почав **роздумувати над тим**, як нелогічно, екстремно й боляче кидаються останнім часом мої почування.*

*Відтоді вона почала ночами довго **роздумувати про себе і свого нового нареченого**.*

*Їй ставало легше, і жінка знову могла, погойдуючись, **роздумувати над недосконалістю Божого світу й над тим, як вона може його покращити** ...*

*Так кричать ті люди - відомі письменники і поети, які насправді ні на що ніколи не наважаться, лише сидіти у своїх кабінетах, **роздумувати про Україну** і лаяти один одного.*

*У цей період молода людина починає **роздумувати над питаннями** – « Хто я? »*

Отже, коли говоримо про синтаксичну структуру, тут маємо дві дуже часті конструкції:

1. *роздумати* + прийменник *над* + орудний відмінок
2. *роздумати* + прийменник *про* + знахідний відмінок

З точки зору семантичної структури речення маємо деякі вираження, як наприклад *довго роздумати, роздумати про себе, роздумати над недосконалістю Божого світу* та ін. Повнота дії думання тут виражена тематикою, в якій це дієслово знаходиться. Ця тематика посилається не на щоденні теми, а більш на теми роздумів про щось глибше. Тут потрібно мати на увазі, що речення не було взято тільки з зони пошуку «художня мова», а також і з зон «публіцистика» і «наукові тексти», тому що в поетичному дискурсі (до якого належить художня мова), який має емоційну оцінку до одержувача повідомлення, така тематика набагато частіша.

Висновки

У цій дипломній роботі ми розглянули префікси *до-*, *пере-* і *роз-* як значеннєві одиниці, які впливають на семантичну структуру дієслова, а також на синтаксичні конструкції, в яких дієслова, префіксовані цими префіксами, знаходяться.

По-перше, нам потрібно зробити короткий підсумок головних висновків.

Ми розглянули полісемічну семантичну структуру префіксів і те, як їх значення комбінуються з дієсловами. Ми змогли помітити, що префікс *до-* спеціалізується в значенні «кінець дії» і це значення може бути як темпоральне, так і просторове. Це явище з точки зору когнітивної лінгвістики є дуже логічним, тому що наше розуміння темпорального йде через наше розуміння просторових відношень. Подібно до значення «кінець дії», префікс *до-* часто знаходився в конструкції з обставинною *до кінця*.

Далі ми розглянули префікс *пере-* і його полісемічну семантичну структуру. Префікс *пере-* мав багато різних значень і тяжко сказати в яких значеннях він спеціалізується. Можна лише стверджувати, що деякі зі значень реалізуються тільки з дієсловами руху, як наприклад «рух від точки А до точки Б» і «рух через деякі простір». Цим префікс *пере-* відрізняється від префіксу *до-*, який мав менше значень і було очевидно яке його значення вважати головним. Коли говоримо про синтаксичні конструкції дієслів з префіксом *пере-*, там також було більше різних конструкцій, і тут він також відрізняється від префіксу *до-*, тому що префікс *пере-* має більше конструкцій з прийменниками *від* і *до*, які зображають вихідний пункт дії і кінцевий пункт дії. Також, на відміну від префіксу *до-*, префікс *пере-* мав менше антонімічних відношень.

Префікс *роз-* з деякими дієсловами був важким для опису. З дієсловами мовлення, такими як *розговорити* або *розказати*, його дефініція не зовсім уточнювала його значення. На відміну від префіксів *до-* і *пере-*, префікс *роз-* дієсловами руху надає значення «рух в різні боки».

Всі три префікси мали багато синонімічних відношень з іншими префіксами. Було б цікаво розглянути детальніше останні префікси, щоб знайти і інші відношення між префіксами в українській мові. Також в майбутньому потрібно порівняти хорватські префікси з українськими префіксами. Ми могли помітити під час аналізу префіксу *ро-*, що він в багатьох випадках відрізнявся від хорватського префіксу *raz-*. Наприклад, в українській мові існує дієслово *розпочати*, але в хорватській **razpočeti* не існує. Також, префікс *пере-* в значенні «надмірний вияв дії» можна добре описати в порівнянні з деякими хорватськими виразами з префіксом *pre-* — «*ovo mi je pre, pre, previše*». Тут префікс *pre-* знаходиться в конструкції з прислівником, але дуже добре відображає значення префіксів *пере-/pre-*. Префікс *до-* схожий на хорватський префікс *до-*, але було б цікаво детальніше дослідити різницю між ними, яка, напевно, існує.

Насамкінець можна сказати, що відношення дієслівних префіксів і конструкцій, в яких вони знаходяться, описує процес афіксації як семантичний і словотворчий процес. Відношення префіксів з деякими прийменниками і зміна ними значення дієслова мають вплив на цілу семантичну структуру речення, в якому вони знаходяться, а тим самим і на його форму. В майбутньому, також було б цікаво проаналізувати відношення конструкцій однокорених дієслів з різними префіксами і конструкцій з таким самим дієсловом, яке, проте, не пройшло процес префіксації.

Список використаної літератури

Ванівська, О. (2009), *Роль префіксів в утворенні видових пар*, Іноземна філологія, вин. 121

Г. М. Гнатюк, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко та ін. (1979) *Словотвір сучасної української літературної мови: монографія*, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Київ: Наук. думка, 405 с.

Галаур С. П. (2008) *Явище префіксально-прийменникової кореляції: історія вивчення та перспективи дослідження*, Наукові записки Національного університету "Острозька академія", Сер.:Філологічна, Вип.10., с. 60-69.

Грицик, Н. І., *Значення дієслівних префіксів наближення*, <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine21-14.pdf>

Жигора, І., *Роль словотворчих засобів у формуванні ітеративної семантики*, Кафедра філологічних дисциплін педагогічного факультету Кіровоградського педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Івасишина, Т. А., *Словотвірні дієслівні префікси в контексті синонімічних відношень*, Національна академія Служби безпеки України, УДК 808.3 – 54

Ковбаса, І. (2007) *Роль та проблема префіксів в українській термінології*, Національний університет «Києво-Могилянська академія», УДК 800

Кропивницький (2016), *Основні значення дієслів із префіксами: Методичні розробки для практичних занять іноземних студентів*, <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6312/1/Osnovni%20znachennia%20dijesli v.pdf>

Матанцева, А. О., *Префікс від– як засіб утворення дієслів доконаного виду*, Національний університет “Києво-Могилянська академія”, Наукові записки. Серія “Філологічна”, УДК 811.161.2’367.611

Полюга, Л. М. (2001), *Словник українських морфем*, Львів: Світ

Полюга, Л. М. (2004), *Словник антонімів української мови*, За ред. Л. С. Паламарчука. — 2-е вид., доп. і випр. — К.: Довіра, 2004. — 275 с— (Словники України)

Рожок, І.Л., Гарбовська Л.Г.; *Словотвір у запитаннях і відповідях, Навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів*, http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/45423/ (19ого січня 2015)

Українська мова (морфологія): теоретичний блок, Народна українська академія Навчальний посібник для студентів I курсу, 6.020303 – Філологія (кредитно-модульна система), Харків Видавництво, НУА, 2015

Царук, О., *Дієслова зі складеними префіксами в "граматиці української мови" Василя Сімовича*, <https://app.luminpdf.com/viewer/xrpNwYPBpSsHDkZwC>

Чолакова А.Д., *Використання словотворчих парадигм при вивченні лексики нерідної мови*, 215УДК, 81'243'373, Харків

Чубань Т., Левченко Т. *Особливості перфективізації вербальних дієслів мовлення*, 13 стор., бібліографічних джерел – 7; мова – українська

Чубань, Т., Левченко, Т., (2016) *Особливості сполучуваності з префіксами дієслів односпрямованого руху і дієслів різноспрямованого руху у сучасній українській мові*, Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 16, Мовознавство, Соціальні комунікації, УДК 81.161.2'367.625

Bergena, B. K., Lindsayb, S., Matlockc, T. Narayanand, S. (2007) *Spatial and Linguistic Aspects of Visual Imagery in Sentence Comprehension*, Cognitive Science 31, Cognitive Science Society, 733–764

Croft, William (2001) *Radical Construction Grammar*, Oxford: Oxford University Press

Diessel, Holger. 2015. *Usage-based construction grammar*, , Handbook of Cognitive Linguistics, 296-322. Berlin: De Gruyter Mouton.

Fillmore, Kay & O'Connor (1988), *Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of Let Alone*, Language, vol. 64, No. 3, published by Linguistic Society of America

Fried, M. (2015), *Construction Grammar*, In book: Syntax – Theory and Analysis. An International Handbook. Handbooks of Linguistics and Communication Science. 42.1-3, Publisher: Mouton de Gruyter, Editors: A. Alexiadou & T. Kiss, pp. 974-1003

Lewandowski, W. (2015) *Verbal prefixation, construction grammar, and semantic compatibility: Evidence from the locative alternation in Polish*, University of Copenhagen Njalsgade 128, 24.2 2300 Copenhagen S

Marelli, M. & Baroni, M. (July, 2015) *Affixation in semantic space: Modeling morpheme meanings with compositional distributional semantics*, Psychol Rev., c. 485-515., <http://clic.cimec.unitn.it/composes/FRACSS/marelli-baroni-fracss-preprint.pdf>

Nunez, R. & Cooperrider, K. (May, 2013) *The tangle of space and time in human cognition*, Trends in Cognitive Sciences, volume 17, issue 5

Svenonius, P.(2004), *Slavic Prefixes and Morphology : An Introduction to the Nordlyd volume*, Nordlyd, Vol 32, No 2